

Tipizirani ženski likovi u Plautovim komedijama

Bosančić, Anđela

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:816476>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Anđela Bosančić

**TIPIZIRANI ŽENSKI LIKOVI U
PLAUTOVIM KOMEDIJAMA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA HRVATSKI LATINITET

Anđela Bosančić

**TIPIZIRANI ŽENSKI LIKOVI U
PLAUTOVIM KOMEDIJAMA**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Maja Matasović
Sumentorica: dr. sc. Lucija Krešić Nacevski

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. UVOD.....	2
2. TIT MAKCIJE PLAUT.....	3
2.1. Ime	3
2.2. Život.....	3
2.3. Djela.....	4
2.4. Jezik i stil	5
2.5. Uzori i utjecaj.....	7
3. RIMSKA KOMEDIJA	9
3.1. Rimska palijata.....	9
4. TIPIZIRANI ŽENSKI LIKOVI	10
4.1. Društveni položaj žene u antičkome Rimu	11
4.2. Lik hetere	12
4.3. Lik robinje/služkinje	15
4.4. Lik gospođe/matrone	18
4.5. Lik djevojke	20
5. ZAKLJUČAK.....	21
6. SAŽETAK.....	22
7. POPIS KORIŠTENIH IZVORA	23

1. UVOD

Osnovni je cilj u okviru ovoga završnoga rada izraditi komparativnu analizu tipiziranih ženskih likova u određenim Plautovim komedijama. Analiza će se temeljiti na četirima komedijama: *Amphitruo* (*Amfitrion*), *Bacchides* (*Bakhide*), *Mercator* (*Trgovac*) i *Poenulus* (*Mali Kartazanin*).

Tema je ovoga rada relevantna jer pripada razdoblju antike, prve epohe povijesti europske književnosti, koja je postavila temelje i odredila pravac razvoja svih europskih književnosti. Pojedina antička ostvarenja, među kojima su i Plautove komedije, još uvijek izazivaju empatije i divljenje čitatelja, a njihova relevantnost vidljiva je i u njihovu utjecaju na svjetsku književnost. Unatoč visokoj estetskoj dimenziji i važnosti za književnost, ovo je književno razdoblje, kao i sam Plaut, u hrvatskome znanstveno – istraživačkome radu slabo zastupljeno i uvelike zanemareno. U radu namjeravam predstaviti osobine i karakteristike ženskih likova u Plautovim komedijama, koji se uglavnom ne analiziraju u znanstveno – istraživačkim radovima, izraditi komparativnu analizu, opisati njihov međusobni odnos te pokazati njihovu važnost i utjecaj na radnju.

Rad se sastoji od sedam dijelova, a u prvome ću dijelu rada, nakon početnoga uvoda, iznijeti biografiju Tita Makcija Plauta, najvećega rimskoga komediografa i prikazati njegovu važnost za svjetsku književnost. U drugome ću dijelu rada dati pregled rimske komedije, posebice rimske palijate koju je pisao Plaut, dok ću treći i glavni dio rada posvetiti analizi i interpretaciji tipiziranih ženskih likova u Plautovim komedijama, liku hetere, robinje/sluškinje, gospođe/matrone i djevojke. Na kraju istraživanja i samoga završnoga rada eksplicirat ću vlastiti zaključak o temi i napisati metode i postupke kojima sam se služila tijekom istraživanja, sintetizirati napisano te priložiti popis korištenih izvora.

2. TIT MAKCIJE PLAUT

2.1. IME

Svaki slobodan rimski građanin imao je trodijelni oblik imena (lat. *tria nomina*): osobno ime (lat. *praenomen*) koje dobiva desetoga dana nakon rođenja ako ga otac obitelji (lat. *pater familias*) zakonski prizna, obiteljsko ime (lat. *nomen gentile*) i nadimak (lat. *cognomen*). Ime najvećega rimskoga komediografa Tita Makcija Plauta (lat. *Titus Maccius Plautus*) do danas je nedovoljno proučeno i istraženo zbog manjka antičkih povijesnih izvora vezanih za razdoblje njegova djelovanja. Uočivši konstrukciju njegova imena znanstvenici su ga svrstavali među rimske građane, no većina smatra da je to bio njegov pseudonim i da nije bio rimskoga podrijetla. Antički ga izvori uglavnom navode kao *Plautus* što je romanizirani oblik umbrijskoga nadimka *Plotus* i to je jedini element njegova imena koji je siguran, a prevodi se kao „velikouhi“ ili „plosnatih tabana“. Druga dva elementa njegova imena nisu vjerodostojna, a o njima se doznaje iz palimpsesta iz Ambrosiane koji prenosi Plautovo ime kao *Titus Maccius Plautus*. Mnogi su znanstvenici proučavali navedeni Plautov rukopis, a nadimak *Maccius* izveden je iz imena *Maccus* koji je tipizirani lik u atelani, italskoj pučkoj farsu, što mnogi povezuju s Plautovom komediografskom djelatnošću. (Conte, 1999.; str. 49.)

2.2. ŽIVOT

Razni antički izvori smatraju da je rođen između 254. i 251. godine prije Krista u malom apeninskom gradu Sarsini u Umbriji i da to područje nije bilo helenizirano, a siguran je podatak da je preminuo 184. godine prije Krista iz Ciceronova djela *Katon Stariji* u kojemu navodi kako je Plaut napisao komediju *Pseudolus* kao starac¹. Legenda kaže da je ovaj rimski komediograf skromnoga podrijetla najprije bio radnik na pozornici u Rimu, potom neuspješan prekomorski trgovac koji je osiromašen postao dužnički rob u mlinu u kojemu je u slobodno vrijeme pisao komedije i ponovno stekao novac i ugled. Ta je legenda neistinita jer je utemeljena na poistovjećivanju Plauta s robovima iz njegovih komedija; naime Tit Makcije Plaut nije bio niti dužnički rob niti oslobođenik, nego slobodan građanin. Smatra se tvorcem latinske palijate, komedije pod

¹ Komedija *Pseudolus* izvedena je 200. g. pr. Kr., a za Rimljane je starost počinjala sa 60 godina.

neposrednim grčkim utjecajem, a bio je veliki ljubimac publike i ostvario je velik literarni opus.

2.3. DJELA

U drugome stoljeću prije Krista Titu Makciju Plautu koji je u tome vremenskome razdoblju bio najpopularniji autor tradicija je pripisivala 130 komedija od kojih je 21 komediju antički filolog Marko Terencije Varon² (lat. *Marcus Terentius Varro*) nedvojbeno proglasio autentičnom pa se otada one nazivaju „Varonske komedije“ (lat. *Fabulae Varronianae*). Komedije koje je Varon izdvojio u svome kritičko – filološkome djelu „O Plautovim komedijama“ (lat. *De comoediis Plautinis*) su: „Amfitrion“ (lat. *Amphitruo*), „Magarci“ (lat. *Asinaria*), „Ćup“ (lat. *Aulularia*), „Zarobljenici“ (lat. *Captivi*), „Žizak“ (lat. *Curculio*), „Kazina“ (lat. *Casina*), „Kovčežić“ (lat. *Cistellaria*), „Epidik“ (lat. *Epidicus*), „Bakhide“ (lat. *Bacchides*), „Avet“ (lat. *Mostellaria*), „Menehmi“ (lat. *Menaechmi*), „Hvalisavi vojnik“ (lat. *Miles gloriosus*), „Trgovac“ (lat. *Mercator*), „Pseudol“ (lat. *Pseudolus*), „Mali Kartažanin“ (lat. *Poenulus*), „Perzijanac“ (lat. *Persa*), „Konop“ (lat. *Rudens*), „Stiho“ (lat. *Stichus*), „Trogroška“ (lat. *Trinnumus*), „Prostak“ (lat. *Truculentus*), „Kovčeg“ (lat. *Vidularia*). To je redosljed komedija u rukopisu, a ne redosljed sastavljanja. (Conte, 1999.; str. 50.)

Kronologija je poznata samo za neke komedije: „Stiho“ prvi je put na pozornicu postavljen 200. godine prije Krista, „Pseudol“ 191., a „Kazina“ nakon 186. godine prije Krista. Sve su komedije potpuno očuvane osim komedije „Kovčeg“ koja je sačuvana fragmentarno jer je zbog svoga krajnjega položaja bila podložna oštećivanju tijekom transkripcija i prijenosa rukopisa. (Conte, 1999.; str. 51.) Prva izvedba njegove komedije u prijevodu bila je izvedba komedije „Menehmi“ 1486. godine na ferarskom dvoru.

² **Marko Terencije Varon:** (Rim ili Reate, 116. pr. Kr. - ?, 27. pr. Kr.), rimski pisac, polihistor, nazvan Reatinski (lat. *Reatinus*) da bi se razlikovao od istoimenoga pjesnika. Autor 74 djela s područja književnosti, filologije, povijesti i prirodnih znanosti, odgoja i filozofije. Jedino je u cijelosti sačuvano djelo *Res rusticae*, a drži se najvećim antičkim poznavateljem latinskoga jezika i rimske književnosti. Kod njega se prvi put javlja naziv menipska satira za antičku književnu vrstu koju karakterizira mješavina stiha i proze. (Hrvatska enciklopedija; natuknica: Marko Terencije Varon; posjećeno: 5. 8. 2019.)

Plautove su komedije pripadale skupini vodećih komičkih vrsta u rimskoj drami, palijati (lat. *paliatus*: odjeven u palij), koja je tako nazvana prema tipičnome grčkome odjevnome predmetu, ogrtaču zvanom *pallium*³. Naime, ovaj je svestrani pisac kontaminirao svoje grčke uzore i stvorio vlastita djela neizmjernoga uspjeha s ciljem da zabavi publiku.

Komedija „Amfitrion“ zauzima posebno mjesto među Plautovim komedijama budući da je jedina s mitološkom tematikom, no najpopularnija je komedija „Ćup“ ili „Tvrđica“ ili „Komedija o lončiću“ u kojoj je oslikan tipizirani lik škrtoga starca Eukliona koji ljubomorno čuva svoj ćup sa zlatom. Jedina Plautova komedija koja se djelomično može usporediti s grčkim predloškom⁴ je komedija „Bakhide“ u kojoj su dva mladića zaljubljena u dvije blizanke prostitutke i stalno su nesigurni u to koja je koja. Najduža je Plautova komedija „Hvalisavi vojnik“ s 1437 stihova, a najkraća „Žižak“ sa 729 stihova.

2.4. JEZIK I STIL

„Stvorio je tako uzorak žanra, nazvanog kasnije *plautovska komedija*, kojega karakterizira naglašena komika situacije – od prizora do prizora izmjenjuju se smiješne zgode i nezgode, komika je povezana s jezičnim šalama, dosjetkama, aluzijama i podrugljivim karakterizacijama, i tipičnim likovima kao nositeljima određenih ljudskih mana, poput škrtosti, hvalisavosti ili prijetvornosti.“ (Solar, 2011.; str. 369.) Plautova jezikoslovna inovacija bio je stil ispunjen igrama riječi, dosjetkama, višeznačnostima, metaforama i usporedbama, ironijama, sarkazmom i zagonetkama. Također u svome literarnome stvaralaštvu koristio se mnogim stilskim sredstvima što je bilo strano njegovim grčkim uzorima. Vratović (2008.; str. 72.) njegov jezik naziva gipkim i svježim, a (Flašar, 1986.; str. 127.) tvrdi da je Plautov jezik neizmjereno bogat, pun riječi iz svakodnevnoga narodnoga govora, deminutiva, vulgarizama, provincijalizama i grecizama te uhvaćen u ritam stiha i rečenice. Plaut se služi brojnim pogrdnim riječima i stvara smiješne kovanice, a osim nadimka majstora scene dodijeljen mu je i nadimak

3 *Pallium*: U antičkome Rimu, muški ogrtač (vuneni, laneni ili svileni), nalik grčkom himatiju. Isprva su ga nosili filozofi, pedagozi, umjetnici, a poslije je ušao i u svakodnevnu uporabu jer je bio jednostavniji i praktičniji od toge. Ženski ogrtač sličan paliju nazivao se *pala*. (Hrvatska enciklopedija; natuknica: Palij; posjećeno: 7. 8. 2019.)

4 Predložak je Menandrova „Dvostruka podvala“ (grč. Δις ἐξαπατῶν).

majstor riječi kojega mu je dodijelio Marko Terencije Varon postavivši ga na prvo mjesto *in sermonibus*.

Ovaj je glasoviti komediograf rabio književne postupke, motive, tematiku, čak i čitave prizore iz dijela grčkih komedija služeći se kontaminacijom⁵, tj. prerađivao je izvornu grčku komediju i u nju umetao prizore iz druge komedije. Budući da je shvaćao da je rimskoj publici u 2. st. više odgovarala komika situacija s primjerima iz svakodnevnoga života i pogrđnim riječima nego elegancija, dotjeranost i savršenstvo kompozicije nove antičke komedije, svoje je komedije jezično i stilski prilagođavao italskoj publici. Njegov je stil prirodno raznolik i ne ovisi čvrsto o stilu svojih uzora, nego on stvara komedije na vlastiti način asimilirajući njihova načela i odričući se nekih njihovih karakteristika kako bi naglasak stavio na ono što je njemu i njegovoj publici važno.

U Plautovim komedijama nema didaskalija, već se radnja iščitava iz dijaloga likova i veoma su važne pokazne zamjenice koje koristi. Često se obraća publici koja obično zna što će se dogoditi budući da joj na samome početku daje prolog s informacijama koje su važne za razvoj radnje i razumijevanje zapleta. No čest je i element iznenađenja kada se dogodi kontrast između onoga što publika očekuje da će se dogoditi i onoga što se zbilja događa, npr. kada je hvalisavi vojnik pobijeđen u hvalisanju. Svoju komiku Plaut postiže i raznim nesporazumima, greškama te lažnim uvjerenjima, *qui(d) pro quo*⁶.

Numeri innumeri ("bezbroyjni brojevi") sastavni su dijelovi Plautove umjetnosti i u njima on pokazuje sklonost pjevnim oblicima (lat. *cantica*) koji su značajna inovacija u njegovim komedijama za razliku od novoatičke monotone komedije. „Prepisivanje sadržaja scene uz istodobno prebacivanje iz prilično jednoličnih, prozaičnih grčkih trimetara u živahna skladna *cantica*, očito je zahvat visoke umjetničke neovisnosti.“ (Conte, 1999.; str. 56.) Pisani su „u raznovrsnim metrima – dijelom monodije (ili monolozi), dueti, terceti i ansambli, pjevani iz glazbu, i, vjerojatno, pantomimski ples, a dijelom samo recitativi uz jednostavnu pratnju frule.“ (Vratović, 2008.; str. 73.)

5 **Kontaminacija:** Kasnolat. *contaminatio*: ukaljanost, ljaga. U antičkoj književnosti preradba dvaju samostalnih tekstova u novu cjelinu. (Hrvatski jezični portal, posjećeno 7. 8. 2019.)

6 **Qui(d) pro quo:** (Držati) jedno za drugo. Zabuna koja nastaje kada se neka osoba ili stvar drži za drugu. (Hrvatska enciklopedija; natuknica *qui pro quo*; posjećeno 7. 8. 2019.)

2.5. UZORI I UTJECAJ

Od samih početaka rimske književnosti Grci su bili glavni uzori rimskim autorima pa tako i komediografu Titu Makciju Plautu koji se, kao što je već spomenuto, koristio zapletima svojih grčkih izvornika i kontaminirao ih po svome nahođenju. Taj je plodni pisac rimske palijate pronašao uzore u novoj atičkoj komediji koja sadržaje crpi iz svakodnevnoga života i oslanja se na intrigu i tipične karaktere. Glavni su mu uzori bili Menandar⁷ i Difil⁸; „Kovčežić“, „Stiho“ i „Bakhide“ temelje se na tri Menandrove komedije, dok su „Konop“, „Kazina“ i „Kovčeg“ vezane za Difila. Uzor za komediju „Mali Kartažanin“ bio mu je Aleksid⁹, za komediju „Magarci“ Demofil¹⁰, a za komedije „Trgovac“, „Trogroška“ i „Avet“ Filemon¹¹. (Conte, 1999.; str. 57.)

Od grčkih je uzora Plaut preuzeo (ljubavno – novčane) zaplete, stalne tipove likova (škrti starac, pametan rob, zaljubljeni mladić, vojnik, svodnik, parazit, lijepa djevojka, hetera, sluškinja, matrona), prisutnost sudbine (npr. u djelu „Kovčežić“ sudbina je odigrala veliku ulogu u ljubavi dvoje mladih ljudi kojima nije bio dopušten zakoniti brak), sadržaje iz svakodnevnoga života (npr. odlazak starca Eukliona na trg u komediji „Ćup“), informativni prolog¹² i neke komičke elemente, dok je zanemario dramatsku dosljednost, psihološki razvoj i lingvistički realizam. Stvorio je vlastite naslove (npr. *Aulularia*), nadjenao nova imena svojim likovima (npr. *Demaenetus*¹³), pojednostavnio jezik svojoj publici (npr. *Domi domitus sum*) i uveo mnogo više glumačkih glazbenih dijelova.

7 **Menandar:** (grčki: *Ménandros*), grčki komediograf (Atena, oko 342. pr. Kr. – Atena, oko 291. pr. Kr.). Najvažniji predstavnik nove atičke komedije; sačuvani odlomci komedija (*Dvostruka podvala*, *Parničari*, *Seljak*) i samo jedna u cjelini (*Mrzovoljnik*). (Proleksis enciklopedija; natuknica Menandar; posjećeno 13. 8. 2019.)

8 **Difil:** grčki komediograf (Sinopa, oko 360 pr. Kr. – Smirna, 280. pr. Kr.). Jedan od vodećih predstavnika nove grčke komedije. Menandrov suparnik. Napisao stotinjak komedija, od kojih je poznato 50 naslova. Često parodirao mitološke sadržaje. (Proleksis enciklopedija; natuknica Difil; posjećeno 13. 8. 2019.)

9 **Aleksid:** (grčki: *Áleksís*), grčki komediograf „srednje“ generacije (Turij u Lukaniji, oko 372. pr. Kr. – Atena, oko 270. pr. Kr.). Od njegovih 245 komedija sačuvani su samo fragmenti. (Proleksis enciklopedija; natuknica Aleksid; posjećeno 13. 8. 2019.)

10 **Demofil:** grčki autor nove komedije (3. st. pr. Kr.). Njegovo djelo je *Gonič margarca*. (Bricko i dr., 1980.)

11 **Filemon:** grčki komediograf (oko 180. pr. Kr.). Njegovo je djelo *Djevojka iz Mileta*. (Bricko i dr., 1980.)

¹²

Primjer

informativnoga

prologa:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0032>.

¹³ Značenje: slavljem od naroda

Kao jedan od najglasovitijih i najsvestranijih antičkih pisaca utjecao je na mnoge svjetske i europske autore, a njegova se popularnost intenzivirala s Petrarcom koji je citirao njegove dvije komedije i sažeo treću. Plaut je utjecao i na jednoga od najvećih renesansnih književnika Ludovica Ariosta¹⁴ i njegovo djelo „Cassaria“¹⁵ što je prva talijanska komedija te na autora najbolje renesansne komedije „Mandragora“ Niccolu Machiavellija¹⁶. Nakon polovice 16. stoljeća njegov se utjecaj snažno proširio i u Englesku „Jack Juggler, utemeljen na *Amfitrionu*; Ralph Roister-Doister, utemeljen na *Hvalisavu vojniku*; te Shakespearova¹⁷ *Comedy of Errors*, većinom nastala od *Menehma* s primjesom Amfitriona), u Španjolsku (*Calderón*¹⁸), Portugal (*Camões*¹⁹) i Francusku (*Corneille*²⁰, *Molière*²¹)“ (Conte, 1999.; str. 63.)

Plautov utjecaj u dubrovačkom dramskom i kazališnom ranonovovjekovlju, vidljiv je najizravnije u komediografiji Marina Držića koji se njegovim predloškom poslužio sastavljajući drame „Pjerin“ i „Skup“. Slobodan Prosperov Novak (1984.) u djelu „Planeta Držić“ navodi: „Držićev je *Pjerin*, kako nas uči naša starija kritika, *sav ukraden iz Plauta* i to iz Rimljanove komedije o blizancima zvane *Manaechmi*.“ Komedija „Skup“ obrađuje motiv škrcā, a inspirirana je Plautovim *Ćupom* (lat. *Aulularia*) što je navedeno u prologu: „A komedija, mislite, kakva će bit? Starija neg moj djed i pradjed, starija neg stara komarda, gdje se djeca sad kuplju, starija neg kruh

14 **Ariosto, Ludovico**: talijanski književnik (Reggio Emilia, 8. 9. 1474 – Ferrara, 6. 7. 1533). Njegovo najveće djelo predstavlja ep *Bijesni Orlando* (*Orlando furioso*). (Proleksis enciklopedija; natuknica: Ludovico Ariosto; posjećeno 13. 8. 2019.)

15 **La Cassaria**: *Komedija o škrinji*, napisana 1498., izvedena u Ferrari 1508.

16 **Machiavelli, Niccolò**: talijanski politički mislilac i književnik (Firenca, 3. V. 1469. – Firenca, 22. VI. 1527.). (Solar, 2011.; str.)

17 **Shakespeare, William**: engleski dramski pisac i pjesnik (Stratford-upon-Avon, kršten 26. 4. 1564. – Stratford-upon-Avon, 23. 4. 1616.). Zbirka Soneti (*The Sonnets*) drži se najboljim ostvarenjem te vrste u engleskoj književnosti. Najglasovitija njegova djela su: Hamlet, Othello, Machbeth, Julije Cezar, Romeo i Julija... (Solar, 2011.; str. 431.)

18 **Calderón de la Barca, don Pedro**: španjolski dramatičar (Madrid, 17. 1. 1600. – Madrid, 25. 5. 1681.). Ostvario je velik opus od 120 drama, 80 crkvenih prikazanja i brojnih kraćih scenskih sastavaka. Njegova djela su: *Život je san*, *Sudac Zalamejski* i *Veliko kazalište ovoga svijeta*. (Solar, 2011.; str. 70.)

19 **Camões, Luís Vaz de**: portugalski književnik (Lisabon ?, 12. 1524 ili 1. 1525 – Lisabon, 10. 6. 1580.). Glavno mu je djelo ep *Luzitanci*. (Solar, 2011.; str. 71.)

20 **Corneille, Pierre**: francuski dramatičar (Rouen, 6. 6. 1606. – Pariz, 1. 10. 1684). Njegove komedije su: *Kraljevski trg* i *Kazališna iluzija*, a tragedije *Cid*, *Horacije* i *Pompejeva smrt*. (Solar, 2011.; str. 86.)

21 **Molière** (pravim imenom i prezimenom Jean-Baptiste Poquelin): francuski komediograf (Pariz, kršten 15. 1. 1622 – Pariz, 17. 2. 1673). Jedan od najznačajnijih svjetskih komediografa, a njegove komedije su: *Smiješne precioze ili Kaćiperke*, *Tartuffe*, *Don Juan*, *Mizantrop*, *George Dandin*, *Škrtac*, *Scapinove spletke*, *Učene žene* i *Umišljeni bolesnik*. (Solar, 2011.; str. 316., 317.)

potor, sva je ukradena iz nekog libra starijeg neg je starost – iz Plauta, djeci da ga u skuli legaju.” (Čale, 1987. str. 430, prema Marin Držić: *Skup*).

3. RIMSKA KOMEDIJA

Komedija je „dramska književna vrsta koja izborom likova, tematikom i svim izražajnim sredstvima upućuje na veselo raspoloženje i smijeh, a načelno je sretnog završetka“ (Solar, 2011.; str. 254.). Komedija potječe od grčke riječi *komos* što znači povorka, a i sam Aristotel u četvrtoj glavi *Poetike* navodi faličke pjesme kao ishodište komedije te kaže da su povorke s falosom i u njegovo doba bile živ običaj u mnogim gradovima. (Lesky, 2001.) Komedija iskazuje i potiče relativiziranje etabliranih društvenih vrijednosti i želi oponašati bolje ljude nego što su. Izvodile su se na svetkovinama u čast bogovima: *Ludi Megalenses*, *Ludi Apollinares*, *Ludi Romani*; na pogrebnim igrama, u cirkovima, pred hramovima, na forumu, a kasnije u izgrađenim teatrima. Podrijetlo je komedije u igri i obredima, a struktura grčke komedije odgovarala je strukturi tragedije, osim završetka. Važna je bila uloga kora koji u rimskoj komediji nestaje, kao i kompozicija koja postaje mnogo slobodnija i umjesto Aristofanove ironije prevladava satira na račun tipičnih karaktera.

Rimsku komediju možemo podijeliti na dvije vrste komedije: komedija s grčkom pozornicom, *Fabula palliata*, i *Fabula togata*²² koja je nastala kao reakcija na helenistički utjecaj i to je komedija rimskoga tipa koja aktualizira rimske teme kroz rimske kostime. *Fabula tabernaria*²³ drugi je naziv za togatu koja prikazuje život običnoga siromašnoga puka po krčmama i svratištima, a *Fabula trabeata*²⁴ podvrsta je togate nazvana po nošnji obaveznih likova iz viteškoga staleža (bijeli ogrtač opisuje život višega srednjega sloja, tj. rimskih vitezova).

3.1. RIMSKA PALIJATA

Fabula palliata bila je vodeća komička vrsta grčkoga podrijetla u 5 činova s glazbenim pauzama, prologom i epilogom. Bila je podijeljena u 5 činova s glazbenim pauzama,

22 **Togata:** toga, -ae, f.

23 **Fabula tabernaria:** taberna, -ae, f. = daščara, krčma

24 **Fabula trabeata:** trabeata, -ae, f.

prologom i epilogom; Nije imala kor, a sastavljena je kombinacijom govora, recitiranja, pjesme i plesa. Dijaloški dio zove se *diverbiium*, a pjevani i recitirani dio *canticum*.

4. TIPIZIRANI ŽENSKI LIKOVI

Komedija se obzirom na upotrebu smiješnoga može razvrstati u književne podvrste: komedija karaktera, komedija intrige, komedija situacije i komedija konverzacije. (Solar, 2005.; str. 242.) Za ovaj je rad posebno važna komedija karaktera koja na tipovima smiješnih karaktera gradi komične efekte. Takvi su tipovi smiješni zbog neke mane ili pretjeranosti u naglašavanju jednoga tipa osjećaja ili karakternoga nesklada. Takav tip komedije stvara tipične karaktere (škrtač, zajedljivac, zavidljivac, hvalisavac, ljubavnik) i tipične odnose (svađa oca i sina, zaljubljenost starca u mladu djevojku) koji se razrješavaju na tipične načine i u njima veliku ulogu imaju lukavi robovi.

Književni lik postoji jedino u književnome djelu zbog postupaka i načina na koje je oblikovan u njemu, no lik se često miješa s tipom jer mnoga književna djela oblikuju određene tipove ljudi i neki likovi su uvijek i tipovi (npr. škrtač). Osobine se tipova konkretiziraju i individualiziraju u književnim djelima i te posebne osobine im daju značenje pojedinačne osobe. (Solar, 2005.; str. 57.)

Najraznovrsniji tip u Plautovim komedijama je starac koji je uglavnom strog otac, zaljubljen i neinteligentan, a njegova je glavna osobina škrtaost. Mladići su plemenita srca i zaljubljeni, ali jako često pate zbog ljubavi i nedostatka novca. Rob je pokretač scenske radnje i dosjetljiv spletkar koji je ujedno i vjerni sluga, a Plautovi robovi dobivaju sve veću intelektualnu veličinu i stvaralačku slobodu. Ne samo da stvaraju varke već i teoretiziraju o njima, a najuobičajenija je konstanta spajanje željnoga mladića i prepredenoga roba. Također su stalni likovi i paraziti, svodnici, vojnici, doktori, kuhari... Ženski tipovi u Plautovim komedijama su: šutljiva i čedna djevojka, mudra hetera, gospođa (lat. matrona) koja je ili vjerna ili vještica te sluškinja koja je uglavnom pratnja i glasnica.

4.1. DRUŠTVENI POLOŽAJ ŽENE U ANTIČKOME RIMU

U grčkoj je mitologiji prva žena bila Pandora (grč. Πανδώρα) koju je starogrčki vrhovni bog Zeus (grč. Ζεύς) darovao ljudima kao kaznu Prometeju (grč. Προμηθεύς) koji je ukrao vatru kako bi je dodijelio ljudima. Pandora je na zemlju poslana obdarena raznim darovima i osobinama, a poseban je značaj imala njena kutija koju je donijela kao miraz i koju nije smjela otvoriti. Nadvladala ju je znatiželja i Pandora je otvorila kutiju i iz nje su sva zla izišla na dotad bezbrižno i ničime ometano stanovništvo. Tako je Pandora postala uzrokom svih zala na svijetu i dugo se smatralo da sve žene na svijetu snose dio krivnje za učinjeno. Slična je priča i u kršćanskoj tradiciji kada je Eva popustila pred zmijskim napastima i jela sa stabla spoznaje dobra i zla i taj isti plod ponudila svome mužu Adamu te je time postala začetnica istočnoga grijeha (lat. *peccatum originale originans*) i svega zla u svijetu.

Već je po rođenju ženina uloga bila određena i u doba antičkoga Rima jedna od najvećih nesreća bila je rođenje kćeri. Ime je dobivala po obiteljskome imenu oca, a u carsko je doba uzimala i očev *cognomen*. Ukoliko je otac imao više kćeri razlikovale su se po pridjevima (lat. *Minor, Secunda, Tertia...*), no bilo je i izuzetaka. Od sedme je godine pa do trinaeste mogla ići u školu s braćom, a imućnije su obitelji mogle zaposliti roba, učenoga Grka, da im poučava djecu. U strogo patrijarhalnome rimskome društvu žena je bila u potpunosti podređena muškarcu i njezina emancipacija nije dolazila do izražaja. Kao neudane djevojke bile su potpuno u vlasti svojih očeva, a udajom su padale pod muževo skrbništvo. Već je u dvanaestoj godini djevojčica bila spremna za udaju i brak, a uglavnom je boravila kući učeći važne poslove za kućanstvo. Udana žena nije smjela napuštati kuću bez vela ili marame jer je veo predstavljao vlasništvo nad njome. Rimljanke su imale veću slobodu kretanja i izlaženja iz kuće od Grkinja koje su bile potpuno isključene iz javnoga života i sudjelovanja u javnim događajima i aktivnostima. Mnoge su tadašnje žene iz viših slojeva društva bile školovane i sposobne, često su znale svirati liru i bile su upućene u nauke. Nekada su bile i financijski neovisne jer su osim miraza mogle imati i nešto ušteđenoga novca. (Donaldson, 2005.; str. 120.-121.) U najgorem su položaju bile ropkinje čiji je položaj bio u potpunosti obespravljen i koje su smatrane vlasništvom svojih gospodara te su često doživljavale seksualno zlostavljanje što se zakonski nije moglo sankcionirati. Žena, bila ona ropkinja ili supruga uglednoga građanina, bila je svedena na temeljnu ulogu, a to je bilo majčinstvo, tj. gradnja doma.

4.2. LIK HETERE

Hetera (grč. *ἑταίρα*: drugarica, prijateljica) je grčka riječ za kurtizane, a Atenej, grčki pisac iz vremena kasnog 2. stoljeća, u Knjizi 13 *Deipnosophistae* među njih ubraja i *porne* (bordeli), *pallake* (konkubine), *auletris* (sviračice flaute), *eromene* (ljubavnice) te druge izvođačice i zabavljačice. Uglavnom su bile vrlo inteligentne i obrazovane žene koje su zabavljale muškarce i odvrćale im misli od svakodnevnoga života i briga. Imale su najviši status među kurtizanama i bile su najbolje plaćene, stoga i dobro obrazovane i upoznate sa umjetnošću, vještinama nanošenja kozmetike, zabavljanja i animiranja muškaraca, te vođenja zanimljivih razgovora. Bile su utjecajne i često su se usuđivale nametati previsoke cijene za svoje usluge te su zbog toga bile jedne od rijetkih žena koje su smogle bogatstvo i bile slobodne upravljati njime. Ovisile su o osobnom talentu i privlačnosti i zato su u to i najviše ulagale. (Salisbury, 2001.; str. 291.) Za Rimljane su hetere bile „one koje zarađuju“ i jedina veza s njima bila je ona ekonomske prirode između muškarca i žene.

Važna je komponenta zavodjenja kod hetera bila vještina vođenja ugodnih razgovora uz smješkanje i laskanje klijentima što je vidljivo i na samome početku komedije „Bakhide“ Tita Makcija Plauta kada se hetera Bakhida I obraća Filoksenovome sinu Pistokleru tražeći od njega da joj pomogne spasiti sestru koja je ropkinja lažnome vojniku Kleomahu. Kako bi uspjela u svome naumu Bakhida I koristi se laskanjem i slatkorječivošću:

Bacchis:

Ápud me, mi anime, ut lepidus cum lepida accubet.

locus hic apud nos, quamvis subito venias, semper liber est.

ubi tu lepide vóles esse tibi, méa rosa, mihi dicito

'dato qui bene sit': ego ubi bene sit tibi locum lepidum dabo.²⁵

Hetere su muškarcima pružale seksualno zadovoljstvo i ispunjavale njihove želje i nagone. Očarale bi ih svojom ljepotom, vještom igrom i senzualnošću pa su se oni često zaljublivali u njih i ugledne gospođe iz svojih domova mijenjali za jeftino kupljene

25 Preuzeto s: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0033> (47-50), 17. 8. 2019. Prijevod: *Kraj mene, dušo moja, neka ljepotan kraj ljepotice leži. Mjesto ovdje kraj mene, premda iznenada dolazio, uvijek je slobodno. Gdje ti budeš htio biti, ružo moja, meni ćeš reći „Daj što je dobro“: Ja ću tebi dati mjesto gdje bude dobro.*

oslobođenice. Muškarci su dakle isključivo težili hedonizmu i trošili su velike svote novca na usluge „najstarijega zanata na svijetu“. Tako i Pistokler u Bakhidi I vidi samo ono što je vidljivo očima i što je fizičke prirode:

Pistoclervs:

*Amor, Voluptas, Venus, Venustas, Gaudium,
Iocus, Lúdus, Sermo, Suavisaviatio.*²⁶

Neki muškarci, kao naprimjer Lido iz djela „Bakhide“; osjećaju animozitet prema heterama, osuđuju muškarce koji se zabavljaju s njima i uludo troše novac na njih te takve radnje drže sramotnima za obitelj, prijatelje i cijeli rod.

Lydvs:

*Meretricem indigne deperit.*²⁷

Smatraju da je njihova želja i potreba za prodajom vlastitoga tijela odlika nečega animalnoga u ženi, a ne ljudskoga. Slijedi dio monologa Pistoklerova odgojitelja Lida, također iz djela „Bakhide“ u kojemu govori kako će doći do propasti bogatoga doma misleći na dom svojega gazde čiji se sin Pistokler zaljubio u heteru Bakhidu I. Lido naziva Bakhide sestrama koje isisavaju krv ljudi, a njihovu kuću smatra paklom:

Lydvs:

*Pándite atque aperíte propere íanuam hanc Orci, óbsecro.
nam équidem haud aliter esse duco, quippe quo nemo advenit,
nisi quem spes reliquere omnes, esse ut frugi possiet.
Bacchides non Bacchides, sed bacchae sunt acerrumae.
apage istas a me sorores, quae hominum sorbent sanguinem.
omnis ad perniciem instructa domus opime atque opipare*²⁸

26 Preuzeto s:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0033%3Aact%3Dpos%3D2%3Ascene%3D2> (9-10), 17. 8. 2019. Prijevod: *Ljubav, Slast, Dražest, Ljepota, Radost, Šala, Igra, Govorkanje, Ljubljenje.*

27 Preuzeto s:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0033%3Aact%3D3%3Ascene%3D3> (67), 17. 8. 2019. Prijevod: *Sramotno gine za bludnicom.*

28 Preuzeto s:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0033%3Aact%3D3%3Ascene%3D1> (1-6), 17. 8. 2019. Prijevod: *Otvorite i otkrijte brzo ova vrata Orka, molim. Naime, doista ne zapovijedam da bude drugačije, dakako ondje nitko ne dolazi, osim onoga koga je napustila svaka nada, kako bi mogao biti štedljiv. Bakhide nisu Bakhide, nego veoma ljute Bakhantice. Nosi od mene te sestre, što srću ljudsku krv. Svaka ugledno i gospodski sprema dom za propadanje.*

Hetere su se odjećom, šminkom i frizurom razlikovale od drugih žena. Njihova je odjeća bila fino tkana, gotovo prozirna, od lana ili svile, pokrivala je cijelo tijelo, ali se ipak nazirala figura ispod, što je olakšavalo privlačenje klijenata. Uz hetere se vežu odjevni predmeti s ljubičastim rubovima i šarenim detaljima. „Atenej spominje da u zakonu Sirakuze piše da je ženama zabranjeno nositi odjeću sa zlatnim ornamentima ili ljubičastim rubovima te obojene haljine, osim ako se nisu deklarirale kao hetere.“²⁹ Uz njih se vezuje i jednostavna kratka tunika naziva *monochiton* koja seže do koljena, a sa strane ima razreze te su na taj način bedra potpuno izložena. Obično se takav odjevni predmet nazivao *chiton* i nosio ispod ogrtača, a prefiks mono dobiva jer su ga hetere nosile samog. (McClure, 2003.; str. 116.) U Plautovoj komediji „Bakhide“ nalazi se Lidov opis intimnoga i nadasve strastvenoga odnosa Pistoklera s Bakhidom I gdje navodi kako mu ona sjedi u krilu i ljubi ga, a on je hvata za bok i uvlači joj ruku ispod haljine:

Lydvs:

*Itane oportet rem mandatam gerere amici sedulo,
ut ipsus in gremio osculantem mulierem teneat sedens?
nullon pacto res mandata potest agi, nisi identidem
manus ferat ei ad papillas, labra ab labris nusquam auferat?
nam alia memorare quae illum facere vidi dispudet:
cum manum sub vestimenta ad corpus tetulit Bacchidi
me praesente, neque pudere quicquam. quid verbis opust?³⁰*

Iz nekih je Plautovih komedija vidljivo da nisu sve hetere voljele zanat kojim se bave i da nisu uvijek svome poslu pristupale s užitkom i osmijehom na licu. Primjer za to je razgovor dviju sestara Bakhida kojima na vrata kuće dolaze dva starca Filoksen i

²⁹ Blatančić, Ivona. 2011.

30

Preuzeto

s:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0033%3Aact%3D3%3Ascene%3D3> (73-79), 17. 8. 2019. Prijevod: Zar tako treba hotimice pokazivati provjerenu stvar prijatelja, da sam sjedeći drži u krilu ženu koja ga ljubi? Ni na jedan način se povjerena stvar ne može raditi, osim toga ruka mu neprestano hiti dojkama, usne od usana nigdje ne odvraća. Naime, sramotno je sjećati se što sam vidio da je on učinio: rukom je prema tijelu navalio pod haljinu Bakhidinu dok sam ja bio nazočan, bez ikakvog srama, koja je korist od riječi?

Nikobul i one ih pokušavaju namamiti i smekšati nakon što su njihove sinove Pistoklera i Mnesiloha izbacile iz kuće. Bakhida II govori sestri kako se mrzi grliti s lešom:

Bacchis:

*Senem illúm tibi dedo ultériorem, lepide út lenitum réddas;
ego ad húnc iratum adgrédíar, si possúmus nos hos intro ínlicere huc.*

Soror:

Meum pénsu(m) ego lepide accúrabo, quamquam ódiost mortem amplexári.³¹

Postojale su i hetere kojima prihvati od „najstarijega zanata“ nisu bili dovoljni za lagodan i bezbrižan život pa su izrađivale tekstilne predmete i prodavale ih, a neke talentiranije i educiranije bavile su se politikom, svirale su liru, slušale filozofske rasprave, a neke su čak podizale građevine i spomenike (npr. dobročiniteljice i kraljice).

4.3. LIK ROBINJE/SLUŠKINJE

Latinski naziv za robinju je *serva*, -ae, f., dok je Rimljani dozivaju *puella*, -ae, f. (hrv. djevojka) i ona je vlasništvo obitelji kojoj pripada³². Ukoliko je žena bez znanja gospodara stupila u vezu s robom snižava se na društveni status ropkinje; ona je dio obitelji, ali je u potpunosti obespravljena. Nad robinjinom je sudbinom *pater familias*³³ koji odlučuje o svemu što se tiče njena života i nad njome ima pravo života i smrti. Često su robinje trpjele seksualna napastovanja i maltretiranja i bile plijen požude svojih gospodara. Robinje su smatrane imovinom, a Plaut u svojoj komediji koristi riječ stvarčica (lat. *mercimonium*) za robinju Pasikompsu. Svaka je robinja živjela pokornim i nesretnim životom baš kao i dijete rođeno od nje koje je također bilo rob, a osim svoje djece robinje su dojile i djecu svojih matrona i bavile se tkanjem i pređenjem vune. Kupovale su odjeću i namirnice na tržnicama i obavljale ostale kućanske poslove, čak i zabavljale matrone i ostale članove obitelji ako je to bilo potrebno. Unatoč tome što su se nalazile na potpunoj društvenoj margini i što nisu imale mogućnost odabira, postojale

31

Preuzeto

s:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0033%3Aact%3D5%3Ascene%3D2> (34-36), 18. 8. 2019. Prijevod: *Tebi dajem onoga drugoga starca, da i ga dosjetljivo vratila blagoga: ja ću prići do onoga bijesnoga, ako bismo ih mogle ovdje unutra zavesti. S: Svoj zadatak ću fino izvršiti, iako je mrsko grliti leš.*

32 Lat. *mancipium familiaris*

33 Grč. *Κύριος*

su i robinje čiji život nije bio toliko turoban i prema kojima se uglavnom dobro postupalo, a one su bile sluškinje u bogatim kućama.

Robinje su se prodavale i kupovale za različite cijene, a glavna su prodajna mjesta bila na otoku Delu i u gradu Efezu. U Plautovoj komediji „Mali Kartažanin“ robinja Adelfasija govori udvaraču Agorastoklu da ide prema Venerinom hramu pokazati se i privući trgovce da je otkupe, a on joj udjeljuje kompliment i kaže da će je netko pronaći, zbog njenih vrijednosti koje posjeduje, čak i skrivenu:

Adelphasivm:

*Quia apud aedem Veneris hodie est mercatus meretricius:
eo conveniunt mercatores, ibi ego me ostendi volo.*

Agorastocles:

*Invendibili merci oportet ultro emptorem adducere:
proba mers facile emptorem reperit, tam etsi in abstruso sitast.*³⁴

Muškarci su se na gradskim ulicama prema robinjama uglavnom ponašali kao i prema heterama. Robinje su bile pratnja svojim matronama kada su izlazile iz kuće i cijelo su vrijeme bile uz njih, a ukoliko bi robinja bila lijepa i privlačna svi bi je odmjeravali i zviždali joj te dobacivali svakojake komentare i dosađivali. Za takvo ponašanje postoji primjer u Plautovoj komediji „Trgovac“ kada starac Demifont opisuje kako bi se ponašali prema djevojci Pasikompsi kada bi je njegov sin poklonio kao sluškinju majci:

Demipho:

*Quia illa forma matrem familias
flagitium sit si sequatur; quando incedat per vias,
contemplant, conspiciant omnes, nutent, nictent, sibilent,
vellicent, vocent, molesti sint; occentent ostium.*³⁵

34 Preuzeto s: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0044%3Aact%3D1> (131-135), 18. 8. 2019. Prijevod: *Jer danas je kod Venerinoga hrama sajam prostitutki: zato se okupljaju trgovci, ondje ja želim da me se pokaže. Ag: Nepročajnoj robi treba dovesti kupca svojevolutna: dobra roba lako otkriva kupca, iako se nalazi sakrivena.*

35 Preuzeto s: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0040%3Aact%3D2%3Ascene%3D3> (69-72), 18. 8. 2019. Prijevod: *Jer s takvim izgledom bilo bi sramotno ako bi pratila matronu;*

Inače u Plautovim komedijama ženski likovi nisu uvelike zastupljeni, no jednu od iznimki čini lik Sira u komediji „Trgovac“. Sira je stara, gundava sluškinja koja sa Sofoklidiskom iz „Perzijanca“ dijeli istu svadljivu narav, ali je od nje sklonija da svoj svjetonazor i teorijski oblikuje. Doripa, ozbiljna matrona i njezina životno iskusna robinja Sira glavni razlog svojega scenskoga pojavljivanja nalaze u nemilosrdnom razobličavanju navodnoga Lizimahova grijeha. „U prvom su redu tu da bi reafirmirale trajne vrijednosti obiteljskoga života, da bi ponudile korektivni orijentir za stvarno ili hinjeno razbludništvo lakomislene starije gospode.“ (Novaković, 1995.) Uz Harina, Demifonta i Lizimaha Sira je jedini lik u „Trgovcu“ koji se gledateljima može obratiti u oduljem monologu, a u njemu govori o položaju žene u odnosu na muškarca koji je zasnovan na patrijarhalnom modelu. Svojim monologom Sira iznosi vlastito mišljenje smatrajući da bi bilo pravedno da isti zakoni vrijede za muškarce i za žene:

Syra:

*Ecator lege dura vivont mulieres
multoque iniquiore miserae quam viri.
nam si vir scortum duxit clam uxorem suam,
id si rescivit uxor, impunest viro;
uxor virum si clam domo egressa est foras,
viro fit causa, exigitur matrimonio.
utinam lex esset eadem quae uxori est viro;
nam uxor contenta est, quae bona est, uno viro:
qui minus vir una uxore contentus siet?
ecator faxim, si itidem plectantur viri,
si quis clam uxorem duxerit scortum suam,
ut illae exiguntur quae in se culpam commerent,
plures viri sint vidui quam nunc mulieres.³⁶*

kad bi hodale ulicom, primijetili bi, svi bi buljili, naginjali se, namigivali, zviždali, zadirkivali, dozivali, bili bi naporni; pjevali bi na vratima.

36

Preuzeto

s:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0040%3Aact%3D4%3Ascene%3D6> (1-12), 18. 8. 2019. Prijevod: *Kastora mi, žene žive pod teškom odredbom i mnogo nepravednije, jadne, nego muškarci. Naime, ako muškarac dovede bludnicu bez znanja svoje žene, to ako otkrije žena, nije kažnjivo mužu; ako žena izađe ispred kuće bez znanja muža, mužu će postati povod, izbačena je iz braka. Kamo sreće da je zakon isti mužu kakav je ženi; naime, žena, koja je dobra, zadovoljna je jednim mužem: koji bi muž bio manje zadovoljan jednom ženom? Kastora mi, kladila bih*

Na kraju Plautovih komedija robinje uglavnom postaju slobodne žene, baš kao i na kraju Plautove komedije „Mali Kartažanin“ kada dvije sestre Adelfasija i Anterastilida koje su bile svodnikove robinje nakon što su ih kao male ukrali s dadiljom Gidenemom od oca Hanona postaju slobodne. One su veliki dio svoga života provele u ropstvu unatoč tome što su plemenita roda i rođene kao slobodne rimske građanke:

Hanno:

*Quia annos multos filias meas célavistis clam me,
atque equidem ingenuas liberas summoque genere gnatas.³⁷*

Hanno:

*Quia hasce aio liberas
ingenuasque esse filias ambas meas;
eae súnt surruptae cum nutrice parvolae.*

Lycvs:

*Iam pridem equidem istuc scivi, et miratus fui,
neminem venire qui istas adsereret manu.
meae quidem profecto non sunt.³⁸*

4.4. LIK GOSPOĐE/MATRONE

Matrona, -ae, f. (hrv. časna, odlična gospođa), kod starih Rimljana bila je udana žena besprijekorna vladanja, osobito iz ugledna staleža. U užem, pravnome značenju, žena u braku koja je zadržala svoju imovinu i ostala pod očinskom vlašću te nije došla pod vlast (lat. *manus*) muža. Rimska matrona nosila je dugu bijelu haljinu (lat. *stola*), preko koje je bio prebačen ogrtač (lat. *pala*); u kosi je nosila vunene trake (lat. *vittae*).³⁹

se, ako bi se na isti način kažnjavali muškarci, ako bi koji bez znanja svoje žene doveo bludnicu, kako su one izbačene koje su si zaradile krivnju, više bi bilo samotnih muževa nego sada žena.

37 Preuzeto s:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0044%3Aact%3D5%3Ascene%3D4> (78, 79), 18. 8. 2019. Prijevod: *Jer si mnogo godina skrivao moje kćeri bez moga znanja, i uistinu u slobodi rođene, slobodne i rođene od najvišega roda.*

38 Preuzeto s:
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0044%3Aact%3D5%3Ascene%3D6> (7-12), 18. 8. 2019. Prijevod: *Jer tvrdim da su obje moje kćeri slobodne i rođene u slobodi: one su otete kao malene s dojljom. L: Već sam uistinu to znao ranije, i pitao sam se, da nitko nije došao koji bi ih oslobodio rukom. Uistinu pak nisu moje.*

39 Hrvatska enciklopedija; natuknica: matrona; posjećeno: 19. 8. 2019.

Glavna je uloga matrone gradnja obitelji, to jest rađanje potomstva i odgajanje djece do njihove sedme godine kada ih preuzima pedagog. Kao kod hetera i ropkinja postoji razlika u položaju i kod matrona; siromašne matrone pospremaju kuću, kuhaju objede i odlaze u javna kupališta, a mogu čak raditi u obrtima s muževima; bogate pak matrone izlaze u posjete prijateljima i u šetnju. Zadaća je matrona također briga za kućni budžet i odjeću pa neke matrone odlaze na tržnice i bave se tkanjem i predenjem.

Doripa u komediji „Trgovac“ prava je matrona koja s indignacijom otkriva tobožnju nevjeru svojega supruga Lizimaha i oplakuje vlastitu nesretnu sudbinu govoreći kako mu je povjerala sebe i sve što ima, a on je tako vrijeđa. Također govori kako neće sebi dopustiti život u lošem braku i da se u njenu kuću dovode prostitutke:

Dorippa:

*Miserior mulier me nec fiet, nec fuit,
tali viro quae nupserim. heu miserae mihi.
em quoi te et tua, quae tu habeas, commendes viro,
em quoi decem talenta dotis detuli,
haec ut viderem, ut ferrem has contumelias.*⁴⁰

Dorippa:

*nec pol ego patiar, sic me nuptam tam male
measque in aedis sic scorta obductarier.*⁴¹

U Plautovoj komediji „Amfitrion“ u središtu je zapleta matrona Alkmene u koju se zaljubio bog Jupiter i uzeo na sebe lik njenoga muža Amfitriona te uživao s njome dok je njen muž zapovijedao u ratu protiv neprijatelja domovine. Nakon što je vlastiti suprug optužuje za preljub, Alkmene govori o svojim emocijama prema njemu i govori da sve što je donijela kao miraz je čednost, skromnost, potisnute želje, božji strah, roditeljsku ljubav i slogu, poslušnost njemu, na što je Amfitrionov rob odgovorio da nema bolje žene:

40 Preuzeto s: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0040%3Aact%3D4%3Ascene%3D3> (1-5), 19. 8. 2019. Prijevod: *Neće biti niti je bilo jadnije žene od mene koja je udana za takvoga muškarca. Jao jadnoj meni. Evo, što ti i tvoja, što ti imaš, obvezana mužu. Evo kome sam ja dala 10 talenata za miraz, to da bih vidjela, da bih trpjela ove uvrede.*

41 Preuzeto s: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0040%3Aact%3D4%3Ascene%3D4> (45,46), 19. 8. 2019. Prijevod: *I Poluksa mi neću podnositi, to da sam toliko loše udana i da se tako dovode bludnice u moju kuću.*

Alcmena:

*Non ego illam mihi dotem duco esse, quae dos dicitur,
sed pudicitiam et pudorem et sedatum cupidinem,
deum metum, parentum amorem et cognatum concordiam,
tibi morigera atque ut munifica sim bonis, prosim probis.*

Sosia:

*Ne ista edepol, si haec vera loquitur, examussim est optima.*⁴²

Adelfazija u „Malome Kartazaninu“ opisuje kako se ona i sestra pripremaju za Venerinu svetkovinu: peru se, čiste, uljepšavaju; no također spominje i kako su imale dvije sluškinje i roba što je također karakteristično za matrone:

Adelphasivm:

*Negóti sibi qui volét vim paráre,
navem et mulierem, haec duo comparato.
nam nullae magis res duae plus negoti
habent, forte si occeperis exornare,
neque umquam satis hae duae res ornantur
neque eis ulla ornandi satis satietas est.*⁴³

4.5. LIK DJEVOJKE

Kao neudane, djevojke su potpuno pripadale očevome vlasništvu, a držalo se kako su tijekom života vrlo malo pridonosile očevoj kući. „Djevojke su odgajane unutar oikosa jer se držalo da su tamo najsigurnije i da ih se najlakše moglo nadzirati kako ne bi ugrozile svoju i čast obitelji. Što su manje bile povezane sa svijetom izvan oikosa manje im se šanse pružalo da ukaljaju svoju reputaciju.“ (Nevett, 2011.; str. 15.)

42

Preuzeto

S:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0030%3Aact%3D2%3Ascene%3D2> (209-212), 19. 8. 2019. Prijevod: *Ja ne smatram da je miraz ono, što se naziva mirazom, već čednost i poštenje i smirena požuda, strah od bogova, ljubav roditelja i sloga roda, tebi poslušna i da budem velikodušna dobrima, da budem korisna čestitima. S: Nije li ta, Poluksa mi, ako ona govori istinu zbilja najbolja.*

43

Preuzeto

S:

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0044%3Aact%3D1%3Ascene%3D2> (1-6), 20. 8. 2019. Prijevod: *Onaj koji bi htio prirediti sebi obilje napora, lađu i ženu, ovo dvoje neka priredi. Naime, nijedna stvar nema više napora od ovo dvoje, ako bi možda započeo opremljivati, nikad nisu dovoljno ukrašene ove dvije stvari niti im je dovoljno obilje ijednoga ukrašavanja.*

Također se mislilo da djevojke ne mogu kontrolirati same sebe u godinama kada postanu zrele za rađanje, dakle nakon nastupanja menstruacije i kako ne mogu kontrolirati seksualnost. Smatralo se da su vrlo podložne lakomislenom stupanju u seksualne odnose te su ih tada posebno nadgledali i kontrolirali.

U Plautovim komedijama djevojke uglavnom nemaju ulogu, ali se često nalaze u središtu radnje, unutar ljubavnih zapleta posebice između staroga oca i njegova mladoga sina. Tako se i Euklionova kći Fedra u komediji „Aulularia“ pojavljuje samo jednom kada se čuje njezin glas iz kuće dok rađa, a čitava se fabula razvila zbog nje. Kućni bog Lar komu je povjereno blago otkrio je to blago škrtome starcu kako bi udao kćer Fedru, potom se u tu istu djevojku zaljubljuje njegov susjed Megador čiji je nećak Fedru obeščastio na Cererinoj svetkovini i koji ju također želi oženiti.

5. ZAKLJUČAK

Na prethodnim se stranicama pokazalo da žene, iako su sporedni likovi u Plautovim komedijama, imaju veliku ulogu u zapletu radnje i da, unatoč njihovu podređenom položaju u svakodnevnome životu, utječu na muške likove u komedijama. Cilj je ovoga rada bio analizirati osobine i karakteristike najzastupljenijih ženskih likova u komedijama najvećega rimskoga komediografa, lik hetere, lik robinje/sluškinje, lik gospođe/matrone i lik djevojke.

Na temelju izloženoga nameće se zaključak da su najzastupljeniji ženski likovi hetere koje su važne jer su u neposrednoj vezi s muškim likovima i oko njih, njihove ljepote i zavodljivosti, odvija se čitav zaplet. Nešto su manje zastupljene robinje kao likovi koje su bile pratnje i glasnice matronama i čiji život nije bio ni približno jednostavan. One su bile u potpunosti obespravljene i marginalizirane za razliku od svojih matrona koje su bile cijenjene i poštovane. U Plautovim komedijama djevojke uglavnom nemaju ulogu, ali se često nalaze u središtu radnje, unutar ljubavnih zapleta, posebice između staroga oca i njegova mladoga sina.

Osim što su podređene patrijarhalnom modelu na kojemu je zasnovano rimsko društvo i što se nalaze na potpunoj društvenoj margini bez mogućnosti vlastitoga odabira i stava, sve su žene imale jednu zajedničku ulogu, a to je bila gradnja obitelji, to jest rađanje potomstva i briga za nastavak obiteljskoga roda. Potpuno obespravljene, u vlasništvu otaca i muževa, ipak su se neke uspjele izboriti za ugled i položaj u društvu.

Glavni postupci i metode primijenjene u radu bile su samostalno uspoređivanje izvornih tekstova Plautovih komedija uz pomoć znanstvene literature o položaju žena u antičkome Rimu.

6. SAŽETAK

Osnovni je cilj u okviru ovoga završnoga rada izraditi komparativnu analizu tipiziranih ženskih likova u određenim Plautovim komedijama. Izvori podataka temeljili su se na Plautovim komedijama *Amphitruo*, *Bacchides*, *Mercator* i *Poenulus* na latinskome jeziku uz dodatnu znanstvenu literaturu za spomenutoga autora i antičke termine koji se odnose na temu. Tipizirani ženski likovi u Plautovim komedijama su: lik hetere, lik robinje/sluškinje, lik matrone/gospođe i lik djevojke. U radu je prikazan njihov društveni položaj u odnosi na muškarca, uloge i aspekti njihova života, njihovo ponašanje i odnos ostalih likova iz komedija prema njima te stavovi muškarca u odnosu prema njima. Osim tipiziranih ženskih likova u radu je opisan život i djelo Tita Makcija Plauta, najvećega rimskoga komediografa te sinteza rimske komedije i njezine podvrste – rimske palijate.

KLJUČNE RIJEČI: tipizirani likovi, ženski likovi, Plaut, komedija

7. POPIS KORIŠTENIH IZVORA

1. Bricko, Marina. Škiljan, Dubravko. Salopek, Damir. Šešelj, Zlatko. 1980. *Antički dramatičari*. Latina et Graeca. Zagreb.
2. Budimir, Milan. Flašar, Miron. 1986. *Pregled rimske književnosti – De auctoribus Romanis*. Naučna knjiga. Beograd.
3. Conte, Gian Biagio. 1999. *Titus Maccius Plautus*. In: *Latin literature: A history*. Baltimore. JHU.
4. Čale, Frano. 1987. *Djela Marina Držića*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
5. Donaldson, James. 2005. *Woman: Her Position And Influence in Ancient Greece And Rome*, Kessinger Publishing, Co, Kila, Montana.
6. Hrvatska enciklopedija. Natuknice: Marko Terencije Varon, palij, qui pro quo, matrona.
7. Hrvatski jezični portal. Natuknica: kontaminacija.
8. Lesky, Albin. 2001. *Povijest grčke književnosti: Komedijska*. Golden marketing. Zagreb.
9. McClure, Laura. Faraone, Christopher A. 2006., *Prostitutes and courtesans in the ancient world*, The University of Wisconsin Press. Madison.
10. Mujačić, Blaženka. 2002. *Izbor iz antičke poezije: Rim*. Naklada Fran. Zagreb.
11. Nevett, Lisa C. 2001. *House and Society in the Ancient Greek World*, Cambridge University Press, Cambridge.
12. Novaković, Darko. 1995. *Plaut: Perzijanac i Trgovac*. Knjiga XXI. Latina et Graeca. Zagreb.
13. Proleksis enciklopedija. Natuknice: Menandar, Difel, Aleksid, Ludovico Ariosto.
14. Prosperov Novak, Slobodan. 1984. *Planeta Držić*, Cekade, Zagreb.
15. Salisbury, Joyce E. 2001., *Women in the ancient world*, ABC-CLIO, Santa Barbara.
16. Solar, Milivoj. 2005. *Teorija književnosti*. Školska knjiga. Zagreb.
17. Solar, Milivoj. 2011. *Književni leksikon*. Matica Hrvatska. Zagreb.
18. Vratović, Vladimir. 2008. *Rimska književnost*. Biokova. Zagreb.